

О.В. Тарарак**ЛІТЕРАТУРА ЗА МЕЖАМИ ВИСОКОЇ СЛОВЕСНОСТІ**

В останні десятиліття в літературознавчих розвідках все частіше йдеться про помітне розшарування літератури на «високу», або елітарну літературу, адресовану вишуканому, добре освіченому читачеві; масову, споживачами якої є найширші кола звичайних, невибагливих читачів, та літературу «серединного» поля, або миддл-літературу. Її читачами є ерудовані, орієнтовані на якісне читання представники середнього шару суспільства, готові як до розваги, так і до міркувань над серйозними і актуальними проблемами сьогодення. Авторка нової монографії «Література за межами високої словесності: Белетристика у літературі російського Зарубіжжя 1920-х–1930-х рр.» (К., 2016) К.В. Хінккладзе звернулася до осмислення літератури «серединного» поля першої третини ХХ ст., причому створеної не в метрополії, а за її межами. Така постановка питання поєднує вирішення двох важливих наукових проблем: введення до наукового обігу і аналітичне осмислення маловідомих творів, які не перевидавалися на батьківщині і є бібліографічними рідкостями, та поглиблення уявлень про белетристику як таку. Тим більше, що саме цей період історії літератури стає предметом наукових міркувань не так часто.

У розвідці міститься серйозний аналітичний розділ, в якому висвітлено сучасний стан вивчення проблеми. За хронологічно-тематичним принципом авторка оглядає критичні відгуки та сучасні літературознавчі праці щодо літератури російського Зарубіжжя 1920-х–1930-х рр., обґрунтовує доцільність тієї чи іншої її періодизації, складає великий бібліографічний опис довідкових видань та аналізує найбільш вагомі дослідження проблематики і поезики творів того часу. Вона звертає увагу на те, що склалися навіть окремі бібліографії по персоналіях, але лише письменників «першого» ряду. Цей розділ має самостійне значення і може бути використаний у викладанні курсу історії літератури цього періоду, який орієнтує у історіографії питання.

© О.В. Тарарак, 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.155409>

К.В. Хінкіладзе слушно зауважує, що уявлення про літературу «першої хвилі» мають чимало вад: вони зосереджені, в основному, на твердженні, що уся вона належить до літератури «високої». Втім, на думку авторки, «требуется уточнения мнение, устоявшиеся в последние годы, что русская эмиграция жила исключительно осознанием своей миссии»: «...в целом литература русского Зарубежья в 1920-х–1930-х гг. развивалась по тем же законам, что были присущи ей до эмиграции, и важное место в ней занимала беллетристика, пусть и немногочисленная в количественном отношении» [с. 4]. Весь хід аналізу доводить справедливість цього міркування: у розвідці аналізуються багатотомні романи Г. Гребенщикова, які тількино введені у науковий обіг, маловідомі твори С. Мінцлова, А. Реннікова, В. Кримова, П. Краснова, Є. Чирікова, розглянуті в широкому історико-літературному контексті, у порівнянні із творами радянської літератури того часу, причому як беллетристичними, так і тими, що належать до літератури «високої». Все це забезпечило створення багатоаспектного дослідження, в якому беллетристика російського Зарубіжжя 1920-х–1930-х рр. постає оригінальним, цікавим, якісним явищем російської оповідної прози.

В центрі концепції авторки монографії знаходиться думка про один з аспектів поетики беллетристики – плідне використання нею досягнень традиції оповідної прози. Відповідно до цього і структурований текст розвідки. Продовження традиції сімейного роману-«хроніки» розглядається у зв'язку з романом Г. Гребенщикова; орієнтація беллетристів на класичний текст-зразок аналізується на матеріалі творів С. Мінцлова «За мертвими душами» і А. Реннікова «Души живые», «Жизнь играет», «Незванные варяги»; у розділі, присвяченому утопії і квазіутопії, йдеться про тренд радянської і емігрантської літератури: залучаються найбільш репрезентативні твори цього метражанру (В. Ігін, Я. Окунєв, А. Ренніков, О. Толстой, П. Краснов, В. Кримов, А. Брешко-Брешковський тощо); нарешті синтез різних оповідних жанрів як ознака беллетристичного письма досліджується на матеріалі оригінальних романів В. Кримова, які увійшли до його трилогії «За миллионами» та роману «Фуга».

Висновки, яких доходить авторка, стосуються як поетики белетристики в цілому, так і белетристики російського Зарубіжжя зокрема, бо не усі ознаки в ній наявні. Цінним і важливим є те, що К.В. Хінкіладзе пропонує власне робоче визначення цього поняття, яке спирається на невеличкі попередні, але вагомні результати вивчення белетристики. Вона зазначає, що белетристика – це «тип словесного творчества, который при осмыслении многорядности литературы находится между элитарной, «высокой» и массовой, низкой, ориентируется на ожидания широкого круга читателей и обладает двойным кодированием. Он характеризуется постановкой актуальных проблем, увлекательной фабулой, отсутствием широких обобщений, изображением исторически фиксированного, конкретного; установлением прямых связей между персонажем и его происхождением, его социальной принадлежностью; описанием типов в очерковой перспективе, а не созданием многогранных характеров; опирающийся на текст-образец, который задает жанровую доминанту, устойчивые персонажные структуры; имеющий значащие заглавия и эксплуатирующий традиционные образы и смыслы» [с. 73-74]. Зрозуміло, що у сучасній міддл-літературі не завжди зображується історичне фіксоване і конкретне, далеко не завжди встановлюється прямий зв'язок між персонажем і його походженням, соціальної приналежністю. Втім, по відношенню до аналізованих творів таке визначення добре «працює», дійсно відбиває головні характеристики белетристики російського Зарубіжжя 1920-х–1930-х рр.

Однією з проблем, сформульованих авторкою монографії, є співвідношення белетристики з іншими шарами літератури. Авторка наголошує, що масової літератури в еміграції майже не було, тому порівняння із нею ускладнені. Проте «висока» література в еміграції не тільки склалася, але й дала найвизначніші, видатні зразки російської оповідної прози, які навіть відзначені Нобелівською премією по літературі. Тож, матеріал для порівнянь такого роду є, але К.В. Хінкіладзе обмежилася посиланнями на очевидні перегуки, зближення. Дуже виграшним є, зокрема, її думка про те, що у белетристиці В. Кримова намічені сюжетні ходи, деякі мотиви, які

втілено у творчості М. Булгакова, В. Набокова. Або ж у розгляді роману Г. Гребенщикова доречно б залучити до аналізу «Воскресение» Л. Толстого, «Братья Карамазовы» Ф. Достоевського, «Клим Самгин» М. Горького, тобто твори «високої» літератури, спільні із белетристикою Г. Гребенщикова за тематикою, схожими сюжетними рішеннями тощо. Виграшною, на нашу думку, є теза авторки про відмінність класики і «високої» літератури, яку вона розвиває у зв'язку із аналізом досліджень І. Гурвіча, В. Гусєва, О. Крижовецької, В. Марковича та інш. Термінологічна плутанина в цьому питанні, дійсно, є, але К.В. Хінкіладзе справедливо доходить висновку про різницю між цими явищами і схильна до порівнянь у різній площині: класичні тексти розглядаються нею як тексти-«зразки» для емігрантської белетристики, а твори «високої» літератури як такі, з якими автори «серединної» літератури вступають у творчий діалог, запозичують, наслідують і т.і.

Найбільш цікавим, на нашу думку, є розділ, присвячений белетристиці В. Кримова. Її аналіз також ведеться у відповідності до наслідування автором традицій попередньої оповідної прози: сімейного роману – у розлогіх порівняннях, шахрайського – у широкому контексті західноєвропейської літератури, психологічного, автобіографічного, роману з ключем тощо. Творчість В. Кримова постає як оригінальне явище «серединної» літератури, в якому відбилися актуальні питання сучасності, добре розуміння психології читача, намагання створити якісні і цікаві читачеві-емігранту твори для легкого і корисного читання. Можна стверджувати, що авторка «відкрила» цього письменника, і не лише як яскраву постать кола А.С. Суворіна, а й як белетриста.

Розвідку завершують стислі, але вагомі висновки. К.В. Хінкіладзе узагальнює власні спостереження, підсумовує велику аналітичну роботу твердженням, що «беллетристика русского Зарубежья 1920-х–1930-х гг. представляет собой оригинальную страницу истории русской «серединной» литературы. Создававшаяся наряду с произведениями «высокой» словесности, она по-своему осмысляла и истолковывала события действительности, судьбу родины,

покинувших Россию эмигрантов, представляла собственные проекты будущего, содержащие надежду на возвращение, описывала быт и нравы русских в изгнании, давала обзор экзотических стран и народов. Утверждавшая гуманистический идеал, беллетристика той поры опиралась на достижения предшествующей ей литературы, разрабатывала традиционные романские формы и популярную тематику, однако порой пролагая пути и для «высокой» литературы. Ее вклад в развитие «литературы в изгнании» несомненен и свидетельствует о сохранении основных особенностей ее развития даже в неблагоприятной социокультурной ситуации» [с. 305]. Текст монографії К.В. Хінкіладзе, без сумніву, підтверджує цей висновок. Дослідження може бути корисним як фахівцям з проблем багаторівневості літератури, так і тим, хто цікавиться маловідомою літературою, створеною в 1920-х–1930-х рр.

Література

1. Хинкиладзе Е.В. Литература за границами высокой словесности: Беллетристика в литературе русского Зарубежья 1920-х–1930-х гг.: [монография] / Е.В. Хинкиладзе. – Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2016. – 352 с.

Інформація про автора

Тарарак Олександр Валентинович – доктор філологічних наук, професор, доцент кафедри німецької філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна